

YOSHLARNI PROFESSIONAL KARYERASI MODELLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKOINYATLARI

Andijon davlat pedagogika instituti
“Pedagogika va psixologiya” kafedrası dotsenti
p.f.f.d. (PhD) Go‘zaloy Toxirova

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19351322>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada yoshlarning professional karyerasini modellashtirish jarayonining psixologik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy jamiyatda kasb tanlash va kasbiy rivojlanish masalasi yoshlar hayotida muhim bosqich hisoblanadi. Shuning uchun ushbu jarayonda psixologik omillarni chuqur o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shaxsning qiziqishlari, motivatsiyasi, qobiliyatlari, qadriyatlari hamda o‘zini anglash darajasi professional yo‘nalishni belgilashda muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, karyerani modellashtirish jarayonida psixologik maslahat, diagnostika va rivojlantiruvchi treninglarning o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: professional karyera, modellashtirish, psixologik imkoniyatlar, kasb tanlash, motivatsiya, shaxs rivojlanishi, yoshlar psixologiyasi.

KIRISH

Bugungi globallashtirish sharoitida jamiyatning barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan yoshlarning kasbiy salohiyati va ularning to‘g‘ri yo‘naltirilgan professional faoliyatiga bog‘liq. Mehnat bozori talablari tez o‘zgarayotgan bir paytda yoshlarning kasb tanlash jarayoni murakkablashib bormoqda. Endilikda faqatgina an‘anaviy kasblar emas, balki yangi soha va yo‘nalishlar ham shakllanmoqda. Bu esa yoshlar oldiga o‘z imkoniyatlarini real baholash, qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash hamda uzoq muddatli professional reja tuzish vazifasini qo‘yadi.

Professional karyerani modellashtirish tushunchasi shaxsning kelajakdagi kasbiy yo‘lini ongli ravishda rejalashtirish, bosqichma-bosqich rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish va ehtimoliy to‘siqlarni oldindan ko‘ra bilish jarayonini anglatadi. Mazkur jarayon nafaqat tashqi ijtimoiy omillarga, balki shaxsning ichki psixologik xususiyatlariga ham bevosita bog‘liqdir. Shaxsning motivatsiyasi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, kasbiy identifikatsiyasi va stressga chidamliligi karyera muvaffaqiyatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar sirasiga kiradi. Yoshlar psixologiyasi nuqtai nazaridan qaraganda, o‘smirlik va ilk yetuklik davri o‘zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish hamda hayotiy maqsadlarni belgilash bosqichi hisoblanadi. Aynan shu davrda professional o‘zini aniqlash jarayoni faol kechadi. Agar bu jarayon psixologik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirilsa, yoshlar o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishi mumkin. Aks holda, noto‘g‘ri kasb tanlovi ichki qoniqmaslik, motivatsiya pasayishi va kasbiy inqirozlarga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli yoshlarning professional karyerasini modellashtirishning psixologik imkoniyatlarini o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhimdir.

ASOSIY QISM

Yoshlarning professional karyerasini modellashtirish masalasi zamonaviy psixologiya fanida ko‘p qirrali va murakkab jarayon sifatida talqin qilinadi. Karyera tushunchasi faqatgina biror kasbni egallash yoki ish joyiga ega bo‘lish bilan cheklanmaydi. U shaxsning butun hayoti davomida kasbiy rivojlanish bosqichlarini bosib o‘tishi, o‘z imkoniyatlarini kengaytirishi va jamiyatda muayyan mavqega ega bo‘lish jarayonini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli karyerani modellashtirish shaxsning ichki resurslari hamda tashqi ijtimoiy sharoitlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

Har bir yosh shaxs o’ziga xos qobiliyat, temperament, xarakter va qiziqishlarga ega. Aynan shu individual xususiyatlar kelajakdagi kasbiy yo’nalishni belgilashda muhim rol o’ynaydi. Agar shaxs o’z qobiliyatlarini to’g’ri baholay olsa va ularni rivojlantirishga harakat qilsa, professional muvaffaqiyatga erishish ehtimoli yuqori bo’ladi. Aksincha, ichki imkoniyatlar yetarlicha anglanmagan yoki noto’g’ri yo’naltirilgan bo’lsa, kasbiy faoliyatda qoniqmaslik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Motivatsiya professional karyerani modellashtirishning markaziy omillaridan biridir. Yoshlarning kasb tanlash jarayonida ichki va tashqi motivlar o’zaro ta’sir qiladi. Ichki motivlarga qiziqish, o’zini namoyon qilish istagi, ma’naviy qoniqish kiradi. Tashqi motivlar esa moddiy rag’bat, ijtimoiy mavqe yoki ota-onaning talablari bilan bog’liq bo’lishi mumkin. Psixologik nuqtai nazardan, barqaror va uzoq muddatli muvaffaqiyat ko’proq ichki motivatsiyaga asoslangan faoliyatda kuzatiladi. Shuning uchun karyerani modellashtirish jarayonida yoshlarning ichki ehtiyoj va qadriyatlarini aniqlash muhim hisoblanadi.

O’zini anglash darajasi ham karyera rejalashtirishda katta ahamiyatga ega. O’zini anglash – bu shaxsning o’z kuchli va zaif tomonlarini, qiziqishlari hamda hayotiy maqsadlarini tushunish jarayonidir. Yoshlar ko’pincha jamiyatdagi stereotiplar yoki tengdoshlarining fikri ta’sirida kasb tanlaydi. Biroq bunday tanlov har doim ham shaxsning ichki imkoniyatlariga mos kelavermaydi. Shu sababli psixologik maslahat va kasbiy diagnostika metodlaridan foydalanish karyera modellashtirish jarayonini yanada samarali qiladi. Kasbiy diagnostika testlari, suhbatlar va kuzatish metodlari yordamida yoshlarning qobiliyatlari, mantiqiy fikrlashi, kommunikativ ko’nikmalari va stressga chidamliligi aniqlanishi mumkin. Bu ma’lumotlar asosida individual rivojlanish rejasi tuziladi. Masalan, muloqotga moyil va ijtimoiy faol shaxslar pedagogika, menejment yoki xizmat ko’rsatish sohalarida muvaffaqiyat qozonishi ehtimoli yuqori. Texnik tafakkuri rivojlangan yoshlar esa muhandislik yoki axborot texnologiyalari yo’nalishida samarali faoliyat yuritishi mumkin.

Professional karyerani modellashtirish jarayonida shaxsning emotsional barqarorligi ham muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy mehnat bozori yuqori raqobat va tezkor moslashuvni talab qiladi. Stressga chidamlilik, muammoli vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qila olish hamda o’zini boshqarish ko’nikmalari kasbiy muvaffaqiyatni ta’minlaydi. Shu bois yoshlar bilan olib boriladigan psixologik treninglar ularning emotsional intellektini rivojlantirishga qaratilishi lozim. Emotsional intellekt rivojlangan shaxs o’z his-tuyg’ularini boshqara oladi va boshqalar bilan samarali muloqot o’rnatadi.

Yana bir muhim jihat – maqsad qo’yish va rejalashtirish ko’nikmasidir. Professional karyera tasodifiy ravishda shakllanmaydi. U aniq maqsadlar va bosqichma-bosqich rejalashtirish orqali rivojlanadi. Yoshlar uzoq muddatli maqsad bilan birga qisqa muddatli vazifalarni ham belgilashi zarur. Masalan, ma’lum bir sohada mutaxassis bo’lishni istagan talaba avvalo tegishli bilim va ko’nikmalarni egallash, amaliy tajriba orttirish va o’z ustida ishlash rejasini tuzishi kerak. Psixologik qo’llab-quvvatlash ushbu jarayonni tizimli va izchil amalga oshirishga yordam beradi. Shuningdek, ijtimoiy muhitning ta’siri ham karyera modellashtirish jarayonida sezilarli o’rin tutadi. Oila, ta’lim muassasalari va tengdoshlar guruhi yoshlarning kasbiy qarorlariga ta’sir ko’rsatadi. Ba’zan ota-onalar farzandining qiziqishlarini inobatga olmasdan, o’z istaklariga mos kasbni tanlashga undaydi. Bu esa kelajakda ichki ziddiyat va kasbiy norozilikka sabab bo’lishi mumkin. Shu bois yoshlar bilan ishlash jarayonida ota-onalar bilan ham tushuntirish ishlari olib borish maqsadga muvofiqdir.

Professional karyerani modellashtirishda moslashuvchanlik tamoyili ham muhimdir. Hozirgi davrda bir kasbni butun umr davomida o’zgartirmasdan ishlash kam uchraydi. Texnologik taraqqiyot va iqtisodiy o’zgarishlar yangi kasblarni paydo qilmoqda, ayrim sohalar esa dolzarbligini yo’qotmoqda. Shunday sharoitda yoshlar o’z bilim va ko’nikmalarini yangilab borishga tayyor bo’lishi zarur. Psixologik jihatdan bu moslashuvchan fikrlash, o’rganishga ochiqlik

va yangiliklardan qo‘rqmaslikni talab qiladi. Karyera modellashtirishning samarali amalga oshirilishi uchun psixologik xizmat tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ta’lim muassasalarida kasbiy yo‘naltirish markazlarini tashkil etish, individual maslahatlar berish va trening dasturlarini joriy etish yoshlarning ongli tanlov qilishiga yordam beradi. Bunday yondashuv nafaqat shaxsning o‘ziga, balki jamiyatga ham foyda keltiradi. Chunki o‘z qobiliyatiga mos sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassis yuqori samaradorlik va mas’uliyat bilan ishlaydi. Yoshlarning professional karyerasini modellashtirish jarayoni murakkab va ko‘p omilli tizimdir. Unda shaxsning individual xususiyatlari, motivatsiyasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy muhit o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Psixologik imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanish yoshlarning ongli ravishda kasb tanlashiga, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi. Shu bois mazkur masalani chuqur ilmiy tahlil qilish va amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Yoshlarning professional karyerasini modellashtirish masalasi zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlari uchun dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, karyera shakllanishi tasodifiy jarayon emas, balki shaxsning individual xususiyatlari, motivatsiyasi, qadriyatlar va ijtimoiy muhit ta’siri ostida bosqichma-bosqich rivojlanadigan murakkab tizimdir. Shu bois ushbu jarayonda psixologik imkoniyatlardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yoshlarning o‘zini anglash darajasi, qobiliyat va qiziqishlarini to‘g‘ri baholay olishi, ichki motivatsiyasining barqarorligi professional muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri ekanligi kuzatildi. Shuningdek, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik va moslashuvchan fikrlash ko‘nikmalari zamonaviy mehnat bozori sharoitida muhim psixologik resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Karyerani modellashtirish jarayonida individual yondashuv, psixologik diagnostika va maslahat xizmatlaridan foydalanish yoshlarning ongli kasb tanlashiga yordam beradi. Professional yo‘naltirish ishlarini tizimli tashkil etish nafaqat shaxsning o‘z rivojlanishiga, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘z salohiyatini to‘g‘ri yo‘naltira olgan yoshlar kelajakda mas’uliyatli, tashabbuskor va raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanadi. Shu munosabat bilan, ta’lim muassasalarida kasbiy yo‘naltirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, yoshlarning shaxsiy imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, yoshlarning professional karyerasini modellashtirishning psixologik imkoniyatlarini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish ularning barkamol shaxs hamda malakali mutaxassis sifatida shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘oziyev E.G‘. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2002.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
4. Qodirov B. R. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Petrovskiy A.V. Shaxs va jamiyat psixologiyasi. – Moskva: Prosveshcheniye, 1990.
6. Nishonova Z.T. Kasbiy psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2010.
7. Rasulov A. A. Yoshlarni kasb tanlashga yo‘naltirishning psixologik xususiyatlari // Xalq ta’limi. – 2018. – №3. – B. 45–49.